

УДК 37(447)(092)

МОРГАЙ Лілія Анатоліївна
аспірант, викладач кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
ORCID 0000-0002-6550-1389
e-mail: morgai.liliya@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ НИКИФОРА ЯКОВИЧА ГРИГОРІВА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний стан розвитку Української держави позначений великим інтересом суспільства до своєї минувшини – історії, науки, культури.

Дослідження творчої спадщини вітчизняних педагогів, наукове пізнання їхніх ідей і поглядів, які містять у собі надзвичайно цінний фактологічний матеріал про самотутні явища, сімейні звичаї та обряди, побут українців, мають наукове, та суспільно-виховне значення, сприяють всебічному розширенню світогляду, духовному збагаченню й культурному відродженню нації, подальшому утвердженню України як рівноправного учасника глобальних цивілізаційних процесів.

Вивчення й аналіз персоналій як окремого предмета історико-педагогічного дослідження має важливе значення, оскільки особиста біографія часто є основою наукової реконструкції епохи та відображає загальнопедагогічний досвід певного періоду. Тому звернення сьогодні до спадщини сучасників тих буремних подій, новітнє прочитання їхнього наукового доробку є особливо актуальним.

В умовах формування сучасної української держави особливий інтерес становить педагогічна думка, зокрема періоду визвольних змагань українського народу. Саме з цією добою пов'язує наш час змістова аналогія – у пошуках форм і шляхів формування української державності,

відчайдушних спробах зрушити з місця побудову цивілізованого громадянського суспільства.

Багато імен подвижників українського відродження і національної освіти, їхні ідеї і здобутки, педагогічні події, факти та явища минулого цілеспрямовано піддавалися забуттю.

Визначною постаттю серед борців за українську незалежність є політичний і громадський діяч, учений, педагог Никифор Якович Григорійв (1883–1953 рр.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз наукової теми дослідження свідчить, що деякі відомості про ідеї педагога Н. Я. Григорійва здійснено частково в наукових дослідженнях О. Сухомлинської, О. Сухобокової, Л. Пироженко, Т. Бевз, Т. Бондаренко та ін. Все це пояснюється тим, що тривалий час інформація про педагога була недоступною, але із здобуттям статусу незалежності України ім'я та ідеї педагога стали об'єктом уваги наукової спільноти.

Мета статті – висвітлити соціально-виховні та педагогічні ідеї Н. Я. Григорійва.

Виклад основного матеріалу. У контексті сучасного трактування виховного процесу заслуговує на увагу спадщина Н. Я. Григорійва, оскільки вагомого значення педагог у своїй діяльності приділяв саме соціальному вихованню.

Виховання – багатофакторний процес, що залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників. «До об'єктивних відносять соціально-історичні особливості, культурні традиції країни, прийняту в ній систему освіти. До суб'єктивних – особистісні якості педагогів, рівень їхньої педагогічної майстерності, психологічні особливості та ціннісні вподобання учасників виховного процесу», – наголошує І. Бех [3].

Досить ґрунтовно про виховання особистості написано в праці «Українська національна вдача», яка вийшла друком у Канаді 1941 р. У ній зауважено, що на виховання людини впливають усі суспільні об'єднання з

якими вона контактує родина, школа, віра, товариства, громадські організації і держава, а склад і характер їх значно залежить від географічно-природних обставин [5, с. 11].

«Найголовнішими чинниками, які впливають на людину та її світобачення, є: мова, праця, мистецтво, релігія, мораль, право та культура наука», – справедливо вважав Н. Григоріїв.

За словами педагога, мова – найхарактерніша властивість культури кожного народу. В мові, як найстаршому, найдовготривалішому і найширше розповсюдженому культурному витворі, найяскравіше відображається вдача кожного народу. Не лише в словесності, а й у самій конструкції мови, в розмірі її слів, голосистості, наголосах. Повноголосність української мови, як і московської, порівняно з західнослов'янськими, на думку вченого, може свідчити або про економічну безтурботність українців, або про пристосування мови до поверхні [5, с. 34].

Педагог наголошував, коли західні слов'яни викидали зі слів голосівки, українці із любові до музичності давали перевагу естетизмові перед економізмом. На думку Н. Григоріїва, це був лише зайвий доказ поетичності української вдачі. З іншого боку, можна гадати, що українці, живучи на рівніших, а тому менш резонативних поверхнях, ніж гористі місцевості розселення західних слов'ян, зберегли повноголосність, бо вона надавала словам більшої звучності й тим полегшувала їх прийняття слухом. У гірському повітрі з великою луною досить було шелестівок, а на одвертих степових нерезонативних рівнинах України потрібно було голосівок. Тому повноголосність української мови може бути свідченням переваг естетизму над економізмом та проявом звичайного практицизму, пристосування до обставин [5, с. 35].

Наголос у середині чи на передостанньому складі слова означає розміркованість, обережність у витраті сил, планомірний їх розподіл. Наголос на кінці – це свідоме відображення затягнути співрозмовника у пастку [1, с. 33].

Наступним соціокультурним чинником, що надзвичайно впливає на витворення людської вдачі, Н. Григорійв називає працю, фах, певну діяльність – усе, що «витворює» людину. Залежно від того, який фах найбільше поширений серед певної праці, витворюється національна вдача. Українська нація складається на 93 відсотків з селян-хліборобів, 3,5 відсотків робітників, на 4,5 відсотків інших професій. Ще з давніх часів головне заняття українців – хліборобство, воно пов'язане з природою й усіма несподіванками погоди, виробляє пасивність і покірність, побожність і надії на сторонні сили, обережність і розміркованість, відданість і упертість, працьовитість і господарність [5, с. 37]. Кожна нація й держава складається з різних класів. Особи й групи, що належать до певних класів, з політичних причин гуртуються в партії, які борються за владу в державі з метою використання її в інтересах своєї групи, партії, класу, нації, держави або всього людства [2].

Індустрія, навпаки, виробляє знання, критицизм, активність, самостійність, матеріалістичний реалізм. Педагог дає розгорнуту характеристику хліборобу, вказуючи, що хлібороб прив'язаний до землі, не хоче рухатися: «Готовий важко працювати, аби не покидати насидженого місця. Готовий миритися зі всякими тягарами, аби мати можливість порпатися в землі. Хліборобська праця прив'язує хлібороба до землі, в яку він закопує свою рухливість до урожаю, який навколо нього виростає, звужує його світогляд, відбирає цілком його час. Через те все хлібороб стає нездатним до співпраці по збудуванню держави. Через те, що навколо нього є люди рухливіші, далекоглядніші й політично ініціативніші, хлібороб природно неминуче стає їх жертвою. Селянин є жертвою однобічної праці коло землі, раб землі, а через те йому спадає з очей влада над землею» [5, с. 38].

Селянський патріотизм міцний, але дуже вузький, обмежується селом, краєм. Розуміння державних інтересів мале: «Для чого воювати, коли ворог до нас не дійде?», «Навіщо платити на шляхи, мости, школи, коли наші

шляхи від природи добрі, мостів немає, а школа при церкві?» – зазначав у праці педагог [5, с. 38].

Серед соціокультурних чинників, що впливають на розвиток особистості, її виховання, Н. Григорієв виокремлює також релігію. Здавна, релігійні вподобання українців були прості, щирі та безпосередні. Весь побут українців здавна пронизаний релігійним світоглядом. Увесь первісний суспільний устрій збудований на приписах релігії. Елементи соціальної справедливості – головна база української релігії. Про це вже виразно свідчать писання таких визначних отців української церкви, як І. Вишневецький, М. Смотрицький та інші. Українська релігія – простонародна. Українці завзято боролися проти папської віри, а коли їй мусли припинити під натиском сил, пристосували її до свого характеру й потреб.

Невід’ємною складовою життєдіяльності людини Н. Григорієв називає мораль і право. Зміст приповідок і звичаїв, у яких відображається моральний світогляд українського народу, свідчить про надзвичайну його моральність. Шанування кожної особи оволодіння – все це свідчення високої моралі й глибокої правосвідомості, а разом з тим незлочинності, відсутності бажання насильства над іншими, грабування, визиску людини; свідоцтво високої людяності, глибокої демократичності [5, с. 43].

Одним із основних критеріїв вихованості людини є культура – це відображення багатьох людських поколінь, що її «витворили». Культура насамперед залежить від батьків, країни, середовища, в якому дитина знаходиться. Її не можливо досягти одній людині, бо за кожним індивідом стоять певні особи – батьки, учителі, доросле оточення [5, с. 34].

За словами педагога, культура та її витвори, з одного боку, є свідченням вдачі людських поколінь, що їх витворили; зеркало душ, а з іншого, – чинниками, які впливають на витворення вдачі нових поколінь. В обох випадках це чинники, за якими пізнається вдача народу. Вони свідчать як про минулу та сучасну національну вдачу, так і про її тенденції в

майбутньому. Н. Григорійв стверджував, що саме вдача є спільною ознакою окремого етносу і тим явищем, яке відрізняє його від інших [6, с. 34].

Українська національна вдача, яка ґрунтується на етнокультурі, виокремилась із загальнолюдської під впливом історичних умов, у яких перебували наші предки.

Факторами, які впливають на вибір професії, оточення, духовний і моральний стан особистості, і на її етнокультурні досягнення. Властивостями, які впливають на суспільні фактори, є: належність до держави (держава своєю політикою впливає на етнокультуру народу), оточення (батьки, сусіди, знайомі), життєважливі структури (навчально-виховні, культурні, інформаційні) [6, с. 34].

У своїй праці Н. Григорійв приділив значну увагу одному з найголовніших чинників, який впливає на людину, її світогляд, розумову активність – науку. Він наголошував: «Наука, яку здавна без школи, власним досвідом витворив український народ, яку переховував і передавав із покоління в покоління звичаями («народна наука»); шкільництво, яке також з давних-давен процвітало серед українців, яким вони славилися серед інших народів; потяг до освіти, школи, яким відзначилися минулі покоління не менше ніж сучасні; велика кількість наукових праць українців у різні часи на різні теми й різними мовами – все це свідчить, що народ український не менше здібний до розуміння й наукового спостереження життя, ніж до поетичної творчості. Український скептицизм та критицизм у релігії зайвий доказ тому» [5, с. 43].

Значну увагу Н. Григорійв зосередив на національному аспекті виховання. На його погляд, у дітях повинні плекати не тільки любов до рідної нації, а й усвідомлення розумову свідомість своєї рідної нації, що зветься національними гордощами. Якщо не дотримуватись цієї позиції навчання, то діти виростуть каліками. «Щоб не було таких національних калік, ми повинні дітей своїх змалку виховувати з ясным і певним національним поглядом, ми морально зобов'язані подбати, щоб діти наші не

були безбатченками і не блукали по чужих хатах, щоб на них не тикали пальцями, щоб вони знали, хто їх батьки і чиї вони діти», – стверджував педагог [4, с. 7].

Н. Григорійв був глибоко переконаний, що на вдачу українців впливало сусідство, культурні, торгові й військові відносини та кровне й територіальне переміщення. Тому зараз в українській національній вдачі багато є елементів, які перейшли до нас від дідів та прадідів. Українська національна вдача не є зовсім оригінальною, самобутньою, це є сумою різних властивостей таких, як: українські предки, сусіди українські та сам український народ. Тому українська національна вдача не цілком однотайна на всіх просторах українського розселення [5, с. 15].

Досить вдало педагог у праці «Українська національна вдача» розкриває любов і повагу українського народу та особливості, якими українці відрізняються від інших своїх сусідів: «Українці споконвіку звикли чути в себе чужу мову і не цуралися людей із іншим обличчям і іншою вдачею. У силі волі українського народу переважає особиста воля, а в московського народу – загальність...» [5, с. 16]. «У політичній сфері українці здібні були створити між собою добровільні товариства, тільки б це допомогло у самобутності нації. Нема в українців нахилу до суспільної єдності й державного життя. Громада – це добровільне товариство людей. Українці не звикли панувати, це народ демократичний і працьовитий», – зазначав педагог» [5, с. 17]. Про особливу властивість вдачі українця свідчить на те, що він високо цінить особистість, індивідуальність, ідею, яку широко розвинув у своєму колишньому й сучасному побуті. «Українці мають властивість переживати враження довший час, але вони не вміють відповісти на них відразу. В характері українця бачимо сумирність і гумор; гумором українець старається зменшити прикрість своїх переживань – і в прикrostі українець старається знайти щось смішне, іронічне, тим самим зменшити недобре враження» [5, с. 22].

Педагог у цій же праці охарактеризував сусідів: «Москалям належить першість у лайках. Московські лайки надзвичайно цинічні, грубіянські й плодючі. У поляків лайка якась не натуральна, театральна й кучерява, бо поляк і в лайці не забуває повеличатися. В українців лайки переважно „мітольогічні”... У справах віри українці живуть почуттям глибоким і щирим, на обрядовість вони звертають дуже мало уваги. У справах віри вони толерантні, поважають віру іншого. Українці дуже чутливі особистості, надзвичайно прив’язані до родини. Мудрий український народ [5, с. 22–23].

В українських прикрасах бачимо поміркованість. В українських орнаментах панує два типи: геометричний і рослинний; у москалів переважають звірині форми орнаменту. Українські танці – козачок, коломийка, метелиця.

Український народ є майже виключно селянським народом. Від цього пішов надзвичайно міцний зв’язок людини із землею, що її утримує й підживляє, зв’язок, який виразно проявляється в цілій дотеперішній українській духовній творчості.

Педагог наголошує, що в житті українців велику роль відіграє любов. Зокрема, любов матері до дитини в українській культурі (літературі, мистецтві, музиці) має незвичайно рідкісне звеличення. Німецький дослідник Манцер зазначає: «Українці мають геніальну інтуїцію, що за допомогою чуття будує свої конструкції». Брак ґрунтовності вглиблювання в обмеженій вузькій сфері діяльності – натомість широка сфера духовних інтересів і зв’язана з цим поверховність; ніякого розумного трактування проблеми в теорії й практиці, але чуттєве схоплення дійсності, безпосередність рішень, переміщення моментів теоретичних і практичних. Через переваги почуттів також і воля, бажання не виявляє особливої твердості, витривалості і надлюдської діяльності [5, с. 25].

Педагог звертає увагу на ще одну українську відмінність – релігійність «Українці ніколи не залежать ні від кого, тільки в різній протилежності до москалів, на внутрішній суті віри. Через те українське минуле і українське

сучасне зовсім не знають релігійних війн і усобиць. Далекоглядна релігійна толерація є характерною рисою українця», – писав Н. Григорійв. Отже, українська національна вдача є не одноманітною. За темпераментом – повільна, спокійна, млява або лінива, у всякому разі не енергійна, повільнодумна, неініціативна; по волі – м’яка, смирна, навіть покірна, але вперта. Розуму не спритного, хоч і пронизливого, повільнодумна, скептична, глузлива, гумористична, хоч і не люта. Надзвичайно чуттєва, а тому чутлива, мрійлива, поетично творча, лірична, меланхолійна. За смаком – поетична, естетична, музична, охайна, по відношенню до інших справ сварлива, але не люта. За світоглядом – ідеалістична, не практична, релігійна, забобонна. У поведінці – моральна, не злочинна, милосердна, гостинна. У праці – різноманітна, працьовита. У суспільному житті – індивідуалістична, без смаку до політичного панування, немстива, некористолюбна, без національної пихи, терпилива до чужинців, безпечна, слухняна і навіть покірна, а тому недержавницька. У політичних ідеалах – свободолюбива, рівноправна, демократична» [5, с. 26].

Педагог дає характеристику християнству через моральні та людські якості особистості: «Позитивна сторона української ментальності – це є моральність, яка побудована на засадах християнства. Хоча брак культури не компенсується моральністю. Тому завданням українських педагогів є поширення освіти, використання релігійної туги на мистецьку творчість і поглиблення науки» [5, с. 59]. Н. Григорієва рекомендував навчатися для того, щоб поширювати знання та урізноманітнювати заняття. Для реалізації цих цілей потрібно «поменше хліборобства, а побільше виробництва й торгівлі індустріалізація України» [5, с. 59].

Висновки. Отже, Н. Григорійв значну роль приділяв соціально-виховним аспектам розвитку особистості, він давав чіткі характеристики чинникам, які впливають на людину, її світогляд. Значну увагу у спадщині педагога було приділено моральним якостям, які мають бути притаманні кожній людині.

Перспективи подальших розвідок напрямку є дослідження педагогічної діяльності дружини Никифора Григорієва –Ганни Григоріївни.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бевз Т. Українська державність: ідеологія, політика, практика (система народоправства у теоретичних концепціях Н.Григорієва). – К.: ІПіЕНД, 2004. – 248 с.
2. Бевз Т. Партія національних інтересів і соціальних перспектив. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/img/monograph/file/Bevz_46.pdf.
3. Бех І. Д. Особистісно-орієнтована модель виховання як науковий конструкт. [Електронний ресурс]. Режим доступу. – http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/3/vupysk_21.pdf.
4. Григорієв Н. Про навчання дітей рідної історії. К.,1917. – 38с.
5. Григорієв Н. Українська національна вдача. – Вінніпег-Манітоба, 1941. – 61 с.
6. Етнопедагогіка. Ч.І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/library/etnopedagogika_evtuh.pdf.

REFERENCES

1. Bevz T. Ukrainiska derzhavnist: ideolohiia, polityka, praktyka (systema narodopravstva u teoretichnykh kontseptsiiakh N.Hryhoriieva). – K.: IPiEND, 2004. – 248 s.
2. Bevz T. Partiia natsionalnykh interesiv i sotsialnykh perspektyv. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ipiend.gov.ua/img/monograph/file/Bevz_46.pdf.
3. Bekh I. D. Osobystisno-oriientovana model vykhovannia yak naukovyi konstrukt. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu. –

http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/3/vupysk_21.pdf.

4. Hryhoriiv N. Pro navchannia ditei ridnoi istorii. K.,1917. – 38s.
5. Hryhoriiv N. Ukrainaska natsionalna vdacha. – Vinnipeh-Manitoba, 1941. – 61 s.
6. Etnopedagogika. Ch.I. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/library/etnopedagogika_evtuh.pdf.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Моргай Лілія Анатоліївна – аспірант, викладач кафедри викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичин.

Наукові інтереси: Педагогічна та науково-просвітницька діяльність Никифора Яковича Григорієва (1883-1953 рр.).

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Morgai Lilia Anatolievna – postgraduate, teacher of the department, teacher of the department of social pedagogy and social work of the Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychin.

Circle of scientific interests: Pedagogical and educational activities of Nikifor Yakovlevich Grigoriev (1883-1953).

МОРГАЙ Лілія Анатоліївна. СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ НИКИФОРА ЯКОВИЧА ГРИГОРІЄВА.

У статті висвітлені соціально-виховні та педагогічні ідеї Н. Я Григорієва – видатного педагога, історика і громадського діяча України. Охарактеризовано соціокультурні чинники, які впливають на світобачення людини. Проаналізовано найголовніші якості життєдіяльності людини – світобачення, виховання, мораль, право, науку.

Ключові слова: Н. Я. Григорієва, педагогічні ідеї, соціальне виховання, виховний процес, соціокультурні чинники.

МОРГАЙ Лилия Анатольевна. СОЦИАЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНИ И ПЕДАГОГІЧЕСКИ ІДЕІНИКИФОРА ЯКОВИЧА ГРИГОРИІВА.

В статье освещены социально-воспитательные и педагогические идеи Н. Я Григориива – выдающегося педагога, историка и общественного деятеля Украины. Охарактеризованы социокультурные факторы, которые влияют на мировоззрение человека. Проанализированы главные качества жизнедеятельности человека – мировоззрение, воспитание, мораль, право, науку.

Ключевые слова: Н. Я. Григорива, педагогические идеи, социальное воспитание, воспитательный процесс, социокультурные факторы.

MORGAY Lilia Anatolievna. SOCIAL-EDUCATIONAL AND PEDAGOGICAL IDEAS NIKIFORA YAKOVYCH GRIGORIYA.

The current state of development of the Ukrainian state is marked by the great interest of society in its past – history, science, culture. The study of the creative heritage of native teachers, the scientific knowledge of their ideas and views, which contain extremely valuable factual material about distinctive phenomena, family customs and ordinances, the life of Ukrainians, have a scientific and social educational value, contribute to the comprehensive expansion of world outlook, spiritual enrichment and the cultural revival of the nation, and the further establishment of Ukraine as an equal participant in global civilizational processes.

The study and analysis of personalities as a separate subject of historical and pedagogical research is important, as a personal biography is often the basis for the scientific reconstruction of the era and reflects the general pedagogical experience of a certain period. Therefore, today's appeal to the legacy of contemporaries of those stormy events, the latest reading of their scientific work is particularly relevant. In the conditions of the formation of a modern Ukrainian state, pedagogical thought, in particular, the period of the liberation struggles of the Ukrainian people, is of particular interest. It is precisely this era that connects our time with the content analogy - in search of forms and ways of forming Ukrainian statehood, desperate attempts to move from the place of civilization civil society.

Many of the names of the ascetics of Ukrainian renaissance and national education, their ideas and achievements, pedagogical events, facts and phenomena of the past have been deliberately oblivious to oblivion.

An outstanding figure among the fighters for Ukrainian independence is a political and public figure, a scientist, teacher Nikifor Yakovlevich Grigoriev (1883-1953 biennium). N. Grigoriev's considerable attention has focused on the national aspect of education. In his view, children should nurture not only love for their native nation, but also awareness of the mental consciousness of their native nation, which is called national pride. If you do not adhere to this learning position, the children will grow crippled. "In order not to have such national cripples, we have to educate our children with a clear and definite national view, we are morally obliged to ensure that our children are not homeless and do not roam in other people's homes, so that they do not tickle their fingers, so that they knew who their parents are and whose children they are children ", - said the teacher